

1. מבוא

העקרון של העלייה החופשית הוא אחד מיסודותיה המרכזיים של מדינת ישראל. כפי שנקבע במגילת העצמאות:

"מדינת ישראל תהא פתוחה לעליה יהודית ולקיבוץ גלויות; תשקוד על פיתוח הארץ לטובת כל תושביה; תהא מושתתה על יסודות החירות, הצדק והשלום לאור חזונו של נביאי ישראל; תקיים שוויון זכויות חברתי ומדיני גמור לכל אזרחיה בלי הבדל דת, גזע ומין".¹

בהתאם להכרזה ומדיניות זו, נחקק כשנתיים אחרי קום המדינה חוק מיוחד – חוק השבות, תש"י-1950.² חוק זה קבע שעלייתם של יהודים למדינה היא לא "הגירה" אלא זכות טבעית של היהודים השבים לביתם.

כפי שמציין אבי פיקאר במאמרו³, בדיונים בנוגע לחוק השבות נאמר שמדינת ישראל היא מדינה יהודית לא משום שהיהודים מהווים את רוב תושביה אלא משום שהיא שייכת לעם היהודי: אין זו מדינה שיש לה עם אלא עם שיש לו מדינה, ולכן אין המדינה רשאית להגביל את זכויותיו של העם לעלות לארץ.⁴

בהתאם לך, לאחר קום המדינה ובמהלך שנות ה-50 הגיעו לישראל כמעט מיליון עולים חדשים. ואולם, העלייה של שנות החמישים היתה שונה לחלוטין מהעלייה של שנות השלושים והארבעים מבחינת ארצות המוצא של העולים. בעוד שעולים של שנות השלושים והארבעים היו לרוב יוצאי מדינות מזרח ומרכז אירופה, בעליית שנות החמישים כמחציתה היו יוצאי אירופה וכמחציתה היו יוצאי ארצות האסלאם.

לעובדה זו היו השלכות מרחיקות לכת הן לגבי הליכי קליטתה של עלייה זו, הן לגבי התיישבותה בארץ ישראל והן לגבי היחס אליה מצד אוכלוסייה צברית-אשכנזית. סמי שלום שטרית הגדיר בספרו⁵ את היחס כלפי העולים המזרחים מצידה של האוכלוסייה הוותיקה כ"מדיניות של אי שוויון כלכלי-חבתי", אשר התאפיין ביחסי הדיכוי החברתי והכלכלי בין האשכנזים למזרחים בישראל, ואשר עם הזמן התפתח למדיניות מודעת של אי שוויון כלפי מזרחים בשנים הראשונות של העלייה מארצות המזרח.⁶

¹ <https://main.knesset.gov.il/About/Occasion/Pages/IndDeclaration.aspx>

² ס"ח תש"י מ' 51 מיום 6.7.1950

³ אבי פיקאר, ראשיתה של העלייה הסלקטיבית בשנות החמישים, מתוך "עיונים בתקומת ישראל: מאסף לבעיות הציבוריות, היישוב ומדינת ישראל", כרך 9, המרכז למורשת בן גוריון 1999, עמ' 338.

⁴ שם, בעמ' 338.

⁵ סמי שלום שטרית, המאבק המזרחי בישראל, בין דיכוי לשחרור, בין הזדהות לאלטרנטיבה 1948-2003, הוצעת ספרים עם עובד בע"מ (2004).

⁶ שם, שם.

2. העלייה של שנות ה-50 ומאפייניה

בפרק זה של העבודה אבקש להציג את הרקע ההיסטורי של עליית שנות ה-50 ואת הקשיים שנבו מאופייה ומבנה הדמוגרפי שלה.

כפי שמציין משה ליסק במאמרו⁷, בעשור הראשון לקיום מדינת ישראל הגיעו לארץ קרוב למיליון עולים, זאת לעומת 650,000 תושבים שהיו בישראל ביום הקמת המדינה. שיא העלייה היה בשנים 1949-1951, כאשר בסוף 1952 אוכלוסיית ישראל הייתה כפולה מזו שהייתה ב-1948. העלייה של שנות החמישים היתה שונה מהעלייה של שנות השלושים והארבעים מבחינת ארצות-המוצא של העולים. בעוד שעולים של שנות השלושים והארבעים היו לרוב יוצאי מדינות מזרח ומרכז אירופה, בעליית שנות החמישים כמחציתה היו יוצאי אירופה וכמחציתה היו יוצאי ארצות האסלאם⁸.

כפי שמציין המחבר, ממאי 1948 ועד סוף שנת 1959 הגיעו לארץ כמיליון עולים. העולים הגיעו בשני גלים. בגל הראשון, בין השנים 1948-1951 הגיעו לארץ כ-700,000 עולים חדשים, ובכך הוכפלה האוכלוסייה היהודית. בשנת 1949, שנת השיא של הגל הזה, הגיעו כ-240,000 בני אדם, כאשר כמחציתם היו עולים ממזרח אירופה. הם כללו את יושבי המחנות בקפריסין ואת יושבי מחנות העקורים באירופה וכן את יהודי בולגריה ויוגוסלביה. המחצית השנייה היו עולים מכמה ארצות באסיה ובאפריקה, בעיקר עיראק ותימן⁹.

בין השנים 1952-1954 הייתה ירידה משמעותית בהיקף העלייה והיא התחדשה בשנת 1955. ההיקף של הגל השני הזה היה קטן יותר והוא נמשך עד סוף שנת 1957. בתקופה זו הגיעו לישראל כ-165,000 עולים. רובם הגיעו מצפון אפריקה בעיקר ממרוקו, ורק אחוז קטן הגיעו מרומניה ומהונגריה. כמו כן, עלו יהודים פולנים ששהו בברית-המועצות בתקופת מלחמת העולם השנייה והורשו לצאת דרך פולין. בשנים 1958-1959 שוב הצטמצמה העלייה ולא עלתה על כ-25,000 בני אדם לשנה. בשנת 1961 גדל שוב היקף העלייה ובמשך שנתיים הגיעו לארץ קרוב לארבעים אלף יוצאי אירופה וקרוב לשבעים אלף יוצאי אסיה-אפריקה¹⁰.

כפי שמציין המחבר, שנת 1951 הייתה נקודת מפנה, שכן בשנה זו, בפעם הראשונה מאז חידוש העליות לארץ ישראל בסוף המאה התשע עשרה הפכו יוצאי אירופה למיעוט בקרב העולים. בשנת 1951 במקום הראשון היו עולים מאסיה, ואילו החל משנת 1952 יוצאי אפריקה היוו את הקבוצה הגדולה ביותר בין עולי שנות החמישים¹¹.

כתוצאה מהשינויים הדרסטיים בהרכב והיקף של העולים מבחינת ארצות המוצא, בשנים אלה התרחשה המהפכה הדמוגרפית הגדולה בחברה הישראלית. המדובר בשינויים מרחיקי לכת בגודל הממוצע של המשפחות כתוצאה מעלייה ניכרת ביותר באחוז המשפחות מרובות-הילדים, וכתוצאה

⁷ משה ליסק, **עלייה הגדולה של שנות החמישים: כמה הרהורים בפרספקטיבה היסטורית**, הציונות, מאסף י"ד 1989.

⁸ שם, בעמ' 203.

⁹ שם, שם.

¹⁰ שם, בעמ' 204.

¹¹ שם, שם.